

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version: Laisi, J. ; Grotenfelt-Enegren, M. ; Helenius, L. ; Kaikko, A. ; Wikström, T. & Ketonen-Oksi, S. (2022) Millaisin hyvinvointikäsittein kestävää tulevaisuutta rakennetaan? Katsaus ympäristöä ja terveyttä yhdistäviin käsitteisiin. Futura 3, 47-54.

Tämä rinnakkaistallenne on lopullisen lehdessä julkaistun artikkelin taittomaton käsikirjoitusversio.

Millaisin hyvinvointikäsittein kestävää tulevaisuutta rakennetaan? - Katsaus ympäristöä ja terveyttä yhdistäviin käsitteisiin

Jaana Laisi, Helsingin yliopisto, Ekosysteemit ja ympäristö -tutkimusohjelma, Kudelma-verkosto, LT/LuK, Vastuullinen johtaja/HUMUS-hanke, jaana.laisi@helsinki.fi

Mikaela Grotenfelt-Engren, Helsingin yliopisto, LL, mikaela.grotenfelt@helsinki.fi

Leena Helenius, Helsingin yliopisto, Ekosysteemit ja ympäristö -tutkimusohjelma, Kudelma-verkosto, väitöskirjatutkija/HUMUS-hanke, FM, leena.helenius@helsinki.fi

Anni Kaikko, Helsingin yliopisto, Ekosysteemit ja ympäristö -tutkimusohjelma, Kudelma-verkosto, LuK, graduntekijä/HUMUS-hanke, annikaikko@helsinki.fi

Tiina Wikström, Laurea-ammattikorkeakoulu, Lehtori, FT, tiina.wikstrom@laurea.fi

Sanna Ketonen-Oksi, Laurea-ammattikorkeakoulu, Tutkija, FT, sanna.ketonen-oksi@laurea.fi

Johdanto

”In the vision for a healthy future, it is important to create the conditions that enable the overcoming of the dissonance between 'being in nature' (i.e., nature that surrounds us) and 'being of nature' (i.e., nature that embodies us).”

(Redvers et al. 2020)

Rakennamme tulevaisuutta pitkälti vallalla olevien, yleisesti hyväksytyjen, tieteellistä toimintaa ohjaavien ajatusmallien ja käsitteiden eli paradigmojen pohjalta. Se millaiset paradigmat hallitsevat, on aniharvoin tasa-arvoista. Näin ollen nykyhetki on rakentunut menneisyyttämme ohjanneiden valtarakenteiden ehdoilla.

Käytössämme olevat käsitteet ilmentävät sekä tunnistettuja että tunnistamattomia, ääneen lausumattomia ja usein tiedostamattomia maailmankuvia ja ajattelutapoja. Käsitteet ohjaavat omalta osaltaan erilaisia yhteiskunnan rakenteita, käyttäytymismalleja ja toimia, sekä sitä miten on toivottavaa tai hyväksyttyä toimia ja miten ei. (Meadows 1999)

Ne vaikuttavat myös tapoihimme tuottaa ja merkityksellistää erilaista tietoa. Se mitä käsitteitä käytetään ja millaisia/minkälaisia tiedonintressejä ne pitävät tai eivät pidä sisällään, vaikuttaa siten merkittäväällä tavalla tulevaisuuden rakentumiseen. Tähän viittaa myös yhä useammin esille nostettu “tulevaisuusvallan” käsite (Heinonen 2020), jolla pyritään avaamaan keskustelua siitä, kuka lopulta päättää, kenen luominen käsitteiden ja “totuuksien” mukaan tänään rakennetaan tulevaisuutta.

Länsimaisessa kulttuurissa on pitkään ollut vallalla paradigma, jossa ihminen erotetaan muusta luonnosta ja jossa luonnon arvoa määritellään pitkälti sen (länsimaiselle) ihmiselle tuottamien hyötyjen kautta (Soinnunmaa et al. 2021). Ihmistä ja ihmisen toimintaa ei nähdä osana luontoa, ja ihmisen vaikutukset tulkitaan laajalti negatiivisina muuta luontoa kohtaan. Tämä näkyy myös luonnonsuojelun diskurssissa, jossa luontoa pitää suojella ihmisen toiminnalta, mielellään erillisillä luonnonsuojeluun tarkoitetuilla alueilla, joilla ihmistoiminta on hyvin rajattua. Ihmistä ei nähdä osana tätä suojeltavaa luontoa, vaan valta-asetelmasta käsin toimivana ja muusta luonnosta ulkopuolisena.

Monet asiantuntijat ovat todenneet tämän ihmiskeskeistä ja negatiivista luontosuhdetta korostavan näkemyksen olevan yksi kestävyyskriisin juurisyistä (Soinnunmaa et al. 2021). Se eroaa myös alkuperäiskansojen tavoista käsittää ihmisen ja luonnon suhdetta. Luonnonsuojelun dekolonisaatiota, eli luonnonsuojeluun liittyvien käsitteiden ja käytäntöjen uudelleenarviointia, on siksi esitetty yhtenä tärkeimmistä kehittämiskohteista tavoiteltaessa kestävämpää tulevaisuutta (Haavisto et al. 2021).

Ihmisen terveys ja hyvinvointi

Voidaksemme ohjata keskustelua kohti monimuotoisempaa luontokäsitystä, on syytä kiinnittää huomio käyttämiimme käsitteisiin. Lähestymme asiaa terveyden ja hyvinvoinnin näkökulmasta, sillä näemme, että terveyden ja hyvinvoinnin käsitteiden kautta ihmisen suhde muuhun luontoon tulee osaksi jokaisen yksilön arkea. Se miten ihmisyyys tulkitaan erilaisissa terveyttä ja ympäristöä yhdistävissä käsitteissä voi vahvistaa vallalla olevaa ihmisen luonnosta irrallisuutta korostavaa maailmankuvaa. Tämä voi puolestaan vahvistaa kulutuskeskeisyyttä ja heikentää ihmisen sekä muun luonnon hyvinvointia. Toisenlainen tulkinta voisi sen sijaan edistää kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä ihmisen kuulumisesta luontoon ja siten tukea ihmisen ja muun luonnon hyvinvointia.

Terveyden käsite itsessään on moninaisesti tulkittu. WHO määritteli terveyden vuonna 1948 täydelliseksi fyysiseksi, henkiseksi ja sosiaalseksi hyvinvoinniksi, ei pelkästään sairauden tai heikkouden puutteeksi. Tätä määritelmää on sen jälkeen monesti kritisoitu, muun muassa sen rajatessa terveyden ulkopuolelle ihmiset, joilla on erilaisia toimintakyvyn rajoituksia, esim. näkövammaiset. Yleispätevää terveyden käsitettä ei siis varsinaisesti ole olemassa, mutta nykyisin terveys useimmiten ymmärretään moniulotteisena, dynaamisena ja suhteellisena. Terveydenhuollon ammattilaiset korostavat moniulotteisuutta ja yksilöllisyyttä, kun taas esimerkiksi vanhusväestö korostaa kykyä sopeutua, itsemääräämisoikeutta ja sosiaalisia suhteita (van Druten et al. 2021). Näkemykset voivat erota toisistaan merkittävästi aiheuttaen ristiriitoja asiantuntijoiden ja potilaiden välille. Samalla tavalla hyvinvoinnin käsite on moniulotteinen ja dynaaminen, eikä sen määritelmästä ole täyttä yksimielisyyttä. Usein se käsitetään terveyttä laajempänä, samalla sen kanssa keskinäisriippuvaisena. Hyvinvointia tarkastellaan esimerkiksi toimijuuden, hyvän olon, materiaalistien resurssien ja perustarpeiden kautta (Ruggeri et al. 2020).

Perinteisesti ihmisen terveyttä on tarkasteltu muun luonnon, toisten lajien ja ekosysteemien terveydestä irrallaan reduktionistisesti osiin pilkkoen. Tällainen lähestymistapa on tuonut valtavia voittoja sairauksien hoitamiseen, mutta ei kuitenkaan ratkaise nykyisiä kestävämpiin elämäntapoihin ja toisiinsa linkittyviä hyvinvointiongelmia. Esimerkiksi liikkumaton arki, epäterveellinen ruoka, yksinäisyys ja kiireen kulttuuri liittyvät kaikki kestävämpiin yhteiskuntaan (Swinburn et al. 2019). Luontoa on tarkasteltu ensisijaisesti ihmisille erilaisia suojautumista edellyttäviä oireita ja sairauksia aiheuttavana tai viime vuosikymmeninä vahvistuneen käsityksen mukaisesti hyödyllisiä terveysvaikutuksia tuottavana. Ihmistä ei useimmiten nähdä tasa-arvoisena, eikä myöskään vastavuoroisessa – vaan pikemminkin vastaanottavassa – asemassa suhteessa muuhun luontoon. Muulla luonnolla ei nähdä itseisarvoa, vaan sitä arvotetaan sen mukaan mikä hyöty, tai haitta, siitä on ihmiselle.

Kestävyyskriisin myötä ihmisen hyvinvoinnin ja ympäristön välistä yhteyttä on ryhdytty tarkastelemaan länsimaisessa diskurssissa uusin silmin. Esimerkiksi Rooman klubin Planetary Emergence Plan -julkaisussa (2019) ihmisen terveys kuvataan vahvasti riippuvaiseksi koko planetaarisen systeemin tilasta. Tällaisten keskustelunavausten lisääntyessä näemme tärkeäksi pohtia millaisiin taustaoletuksiin ja keiden edustamiin arvoihin perustamme käsityksemme ihmisen hyvinvoinnista ja terveydestä suhteessa muuhun luontoon.

Tarkastelemme tässä katsauksessa neljää ihmisen ja muun luonnon terveyttä yhdistävää käsitettä, joiden oletukset, rajaukset ja taustat eroavat toisistaan: *yhteinen terveys*, *planetaarinen terveys*,

ekopsykologia ja planetaarinen hyvinvointi. Pohdimme näiden käsitteiden erityispiirteitä, millaista ihmiskuvaa ja tulevaisuutta niiden kautta ollaan luomassa, millä tavoin niiden kautta voidaan vastata kestävyyskriisin asettamiin haasteisiin, ja miten alkuperäiskansojen näkemyksiä voidaan yhdistää niihin. Tulevaisuuden rakentumisen kannalta keskeisiä piirteitä näiden käsitteiden tarkastelussa ovat niiden näkemys terveyden kokonaisvaltaisuudesta, ymmärrys ihmisen ja muun luonnon välisestä suhteesta sekä tietoisuus siitä keiden näkökulmaa ja paradigmat ne kuvaavat.

Terveyttä ja ympäristöä yhdistävät käsitteet

Yhteinen terveys

Käsite *yhteinen terveys* (engl. *one health*) kuvaa ihmisen, eläinten ja ympäristön välisiä yhteyksiä terveysnäkökulmasta. Tällä vuoden 2003 SARS-epidemian yhteydessä käyttöön otetulla käsitteellä (Mackenzie et al. 2019) haluttiin vahvistaa ymmärrystä ihmisten, eläinten ja niiden yhteisen elinympäristön välisistä yhteyksistä. Erityisesti on korostettu niitä terveysuhkia, joita muista eläimistä leviävät taudit voivat aiheuttaa, niin ihmisyksilöille kuin kansantaloudelle. Käsitteen vahva ihmis- ja eläinlääketieteen yhteys nojaa aiempiin “One Medicine” ja “One World, one health” -käsitteisiin, jotka luotiin halusta tuoda esiin ihmis- ja eläinlääketieteen oppien hyötyjä toinen toisilleen – mukaan lukien mahdollisuudet edistää ihmislääketiedettä eläinkokeiden avulla (Zinsstag et al. 2011).

Käsitteelle on sittemmin esitetty myös laajempaa määritelmää, tavoitteena ihmisten, eläinten ja luonnon ekosysteemien kestävä tasapainottaminen ja optimointi, ymmärtäen niiden keskinäisriippuvuuksia (Joint Tripartite 2021). Käsite keskittyy kuitenkin terveyteen lähinnä biologien ja muiden luonnontieteilijöiden näkökulmasta, eikä ota kantaa moninaisempiin terveyskäsitteisiin (van Druten et al. 2021). Käsitettä käytetään usein mikrobiologiaan ja tarttuviin tauteihin painottuvissa julkaisuissa, ja laajasti myös kansallisissa ja kansainvälisissä järjestöissä, tiedeyhteisöissä sekä terveydenhuollon järjestelmissä. Esimerkiksi YK:n alaiset Maailman terveysjärjestö WHO sekä elintarvike- ja maatalousjärjestö FAO käyttävät käsitettä ihmisen, muiden eläinten ja ympäristön terveyden yhteyksien tarkastelussa.

Planetaarinen terveys

Planetaarisen terveyden (engl. *planetary health*) käsite luotiin vastauksena tarpeelle vahvistaa ymmärrystä ihmisten aikaansaamien ympäristömuutosten laajuudesta ja näiden vaikutuksista myös omaan terveyteemme. Vuonna 2015 planetaarisen terveyden päämääräksi esitettiin planeetan rajoissa korkein saavutettavissa oleva terveys, hyvinvointi ja tasa-arvo. Käsitteen perusajatuksen mukaan kokemamme terveysuhat ovat seurausta kestäättömällä tavalla rakennetun yhteiskuntamme toiminnasta. Siten tavoitteen saavuttamiseksi on huomioitava ihmisten luomien poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten järjestelmien vaikutukset muualle ekosysteemeihin ja lopulta ihmiskunnan tulevaisuuteen. Käsitteen avulla pyritään täten edistämään ratkaisuja globaaleihin toisiinsa kytkeytyviin yhteiskunnallisiin kriiseihin. (Whitmee et al. 2015)

Käsite planetaarinen terveys juontaa juurensa 1970-80-luvun ympäristö- ja holistisen terveyden liikkeisiin. Sen edelläkävijänä voidaan nähdä *Ecohealth*-ajattelu, johon sisältyy myös alkuperäiskansojen viisautta. Ymmärrystä ihmisen kokemuksellisesta ja kognitiivisesta yhteyden tunteesta muuhun luontoon on vasta vastikään vahvistettu myös planetaarisen terveyden piirissä, mm. Planetaarisen terveyden opetussuunnitelmassa (Guzmán et al. 2021).

Kuten edellä kuvatussa *yhteisen terveyden* käsitteessä, myös planetaarisen terveyden käsite korostaa ihmisen terveyden riippuvuutta ekosysteemeistä. Siihen liittyvä terveystieteellinen käsite on kuitenkin moniulotteisempi, lukien mukaan esimerkiksi mielenterveyden. Käsitteessä ihminen nähdään osana luontoa, mutta kuitenkin valta-asemassa muuhun luontoon nähden. Sen fokuksena on nimenomaan ihmisen terveyden optimointi jättäen tarkastelun ulkopuolelle muun luonnon itseisarvoisen hyvinvoinnin ja ihmisen positiiviset vaikutukset siihen. Viimeisen vuosikymmenen aikana käsite on tehnyt läpimurron niin lääketieteellisessä kuin akateemisessa diskurssissa. Käsitettä käytetään kuitenkin yhä osin epäjohdonmukaisesti. Esimerkiksi ihmisen terveydestä ja planetaarisesta terveydestä puhutaan rinnasteisina, vaikka ihmisen terveys sisältyy planetaarisen terveyden kokonaisuuteen (ks. esim. de León et al. 2021).

Ekopsykologia

Yhdysvalloissa 1990-luvun alkupuolella vakiintunut *ekopsykologia* (engl. *ecopsychology*) tutkii ihmisen mielenterveyden ja ympäristön välisiä vuorovaikutuksia ja painottaa luontoyhteyden vahvistamisen positiivisia vaikutuksia ihmisen terveydelle. Ekopsykologiassa ihmisyksilö nähdään osana maailmankaikkeuden kokonaisuutta ja siinä tunnistetaan ihmisen aiheuttamien ympäristömuutosten vaikutukset myös ihmisen psyykeeseen. Täten ihmisyksilön hyvinvointi nähdään kietoutuneena luonnon kokonaisuuden tilaan, minkä ymmärryksestä irtaantuminen nähdään syynä ylikulutukselle ja yksilökeskeisen ajattelutavan korostumiselle (Roszak 1993). Ekopsykologia ei erota mielenterveyttä ja henkistä terveyttä toisistaan ja se tunnistaa ihmisen yhteyden luonnon kokonaisuuteen laajemmin kuin vain ihmisen aiheuttamien ympäristömuutosten aiheuttamina mielenterveyden reaktioina.

Ekopsykologian näkemyksiä on yhdistetty positiivisen psykologian mukaiseen keskeiseen tulevaisuusorientaation ja ratkaisukeskeiseen otteeseen vahvistamalla ihmisen positiivista luontoyhteyttä, esimerkiksi lisäämällä ”luontoaltistusta”päiviin (Hermann & Edwards 2021). Vaikka tällöin luontoa tarkastellaan ihmisestä irrallaan, yksilön ja populaation mielenterveyttä tukevana asiana, paikkana ja erilaisina elementteinä, ei ekopsykologian mukaan korkeaa hyvinvointia voida saavuttaa ilman vahvaa yhteyden tunnetta muuhun luontoon ja luonnon kokonaisuuteen (Mayer et al. 2009). Näkemys resonoi sekä ihmisen yhteenkuuluvuutta luonnon kanssa korostavan syväekologisen näkökulman (Næss 1997) että monien alkuperäiskansojen parantamisperinteiden kanssa (Roszak et al. 1995).

Planetaarinen hyvinvointi

Planetaarinen hyvinvointi (engl. *planetary wellbeing*) on Jyväskylän yliopistossa toimivan JYU.Wisdom-tutkijakollektiivin vuonna 2021 lanseeraama käsite, joka kuvaa sellaista maapallon (eko)systeemien kannalta ehyttä tilaa, jossa eri lajien ja populaatioiden olemassaolo on turvattu, ja jossa eri organismeilla (ml. ihmiset) on mahdollisuus toteuttaa lajityypillisiä piirteitään ja kykyjään. Tämän normatiiviselta taustaltaan kaiken luonnon itseisarvoon nojaavan määritelmän painopiste on yksittäisen organismin sijaan tasolla, jossa tarkastelun kohteena on maapallon eri lajien evolutiivinen potentiaali – sekä organismien ja niiden elämän mahdollistavien ekosysteemien olemassaolo. Käsite ohjaa ajattelua elämän jatkuvuuden mahdollistamiseen eri muodoissa ja on siten vahvasti tulevaisuuspainotteinen. (Gough 2017; JYU.Wisdom Community 2021).

Tässä tarveperusteisessa lähestymistavassa ajatellaan, että kaikilla organismeilla on objektiivisia perustarpeita, esimerkiksi fyysinen ja henkinen terveys. Perustarpeitaan ei voi valita, mutta ne voidaan planetaarisen hyvinvoinnin näkökulmasta täyttää monin eri keinoin. Esimerkiksi kulutuksen vähentäminen ei täten tarkoittaisi joustamista ihmisen hyvinvoinnin suhteen, vaan perustarpeiden

täyttämistä planetaarista hyvinvointia mahdollistavilla tavoilla, mukaan lukien ihmiskunnan sisäisen tasa-arvon huomioimisen. Koska ravinnon tarpeen täyttämiseen tehtyjen valintojen vaikutukset elämää ylläpitäviin prosesseihin vaihtelevat suuresti, tulisi planetaarisen hyvinvoinnin nimissä priorisoida juuri näiden perustarpeiden täyttämistä, eikä muuta luontoa vahingoittavien intohimojen ja halujen toteuttamista. (JYU.Wisdom Community 2021)

Planetaarisen hyvinvoinnin käsitteessä myös ihmislajin sisäiset valtasuhteet tunnustetaan osaksi ekologisen kriisin kokonaisuutta. Vaikka käsillämme olevan ekologisen kriisin ytimessä on ihmisen toiminta, toimintaa ei ole toteutettu eivätkä sen hyödyt ja haitat ole jakautuneet tasapuolisesti ihmislajin edustajienkaan välillä. Käsite on luotu edistämään poikkitieteellistä ja kulttuurit ylittävää diskurssia kestävyyskriisin eri ulottuvuuksien käsittelemiseksi (JYU.Wisdom Community 2021).

Alkuperäiskansojen näkökulmia planetaariseen terveyteen ja hyvinvointiin

Lancet Planetary Healthin keväällä 2022 julkaisemassa raportissa joukko alkuperäiskansojen edustajia (ml. alkuperäiskansoihin kuuluvia tieteilijöitä, maa- ja vesiaktivisteja, kunnioitettuja kansojen vanhimpia ja perinteiden säilyttäjiä eri puolilta maailmaa) käsitteellistivät oman näkemyksensä Äiti Maan planetaarisesta terveydestä sekä pitkäkestoisen resilienssin ja terveyden avaintekijöistä. He nostivat esiin muun muassa ihmisten kadonneen ymmärryksen asemastaan laajemman systeemin yhtenä osana ja niistä tavoista, joilla elää kestävästi suhteessa Äiti Maahan (Redvers et al. 2022). Artikkelin oli jatkoa Redversin (2021) vuotta aiemmin julkaisemalle alkuperäiskansojen planetaarisen terveyden käsitteen määrittelylle.

Lancetin raportti (2022) pyrkii myös osoittamaan, kuinka antroposentriset eli ihmiskeskeiset valta-asetelmat eivät ole perinteisesti kuuluneet osaksi alkuperäiskansojen kieliä ja elämäntapaa tai ymmärrystä hyvinvoinnista ja terveydestä. Sen sijaan näitä kulttuureja kuvastaa syvä ja perinpohjainen kunnioitus sekä vastavuoroisuuden periaate ihmisiä ja muita eläviä olentoja kohtaan. Vaikka kansanterveyden ja lääketieteen näkökulmasta terveyteen liittyvä oikeudenmukaisuuden ja valta-asetelmien sanoittaminen on epäilemättä tärkeää, alkuperäiskansojen tulokulmasta tästä yhtälöstä puuttuu yhä jotain. Lancetin raportissa ilmaistaankin tarve ekokeskeiselle tulokulmalle, jonka keskiössä olisivat egokeskeisyyden poissulkeva syklinen ajattelu, holistisuus sekä kaiken elämän sisäänsä sulkeva keskinäisriippuvuuksien verkosto, eli kaiken elävän keskinäinen riippuvuus (Wikström 2020).

Tämän eräänlaisena ”hämähäkinseittinä” kuvattavan verkostomaisen periaatteen mukaisesti ihmisen toimintaa ei tule ajatella vain toiminnan negatiivisten vaikutusten kautta, vaan ihminen itsessään nähdään myös muun luonnon hyvinvoinnille tarpeellisenä. Päinvastoin kuin länsimaisessa diskurssissa yleisesti ajatellaan, ekosysteemien kukoistukseen tarvitaan jatkuvaa vuorovaikutusta ihmisen kanssa. Tällainen vastavuoroinen suhde, jossa ihminen hyödyntää toisia lajeja tarpeidensa mukaisesti, kuitenkin ylittämättä muiden lajien mahdollisuutta kukoistukseen, edesauttaa samalla näiden kaikkien lajien hyvinvointia ja ekosysteemien prosessien jatkuvuutta (Kimmerer 2020; Haavisto et al. 2021).

Tämänkaltaiseen näkemykseen viitataan myös *planetaarisen hyvinvoinnin* käsitteessä, vaikkakaan siinä ei suoraan sanoiteta ihmisen positiivisia vaikutuksia muun luonnon hyvinvoinnille. Kaiken kaikkiaan tässä alkuperäiskansoille tyypillisemmässä diskurssissa ihminen nähdään *ekopsykologian* käsitteen mukaisesti osana luontoa. Taustalla on ajatus, ettei luonnosta eriytynyt, pirstaloitunut ja irtaantunut henkilö kykene tunnistamaan itseään minkään systeemin osaksi. Tämä saa hänet tulkitsemaan ympäristön uhkana tai hyväksi käytettävänä, ja toisaalta itsensä muuhun luontoon nähden kapean negatiivisesti. (Redvers et al. 2022; Roszak 1993.)

Kuten Lancetin raportissa todetaan, juuri tästä syystä nykypäivän kulutuskeskeisissä yhteiskunnissa itsenäisyyden ideologia on johtanut ihmisen luonnon omistajuuteen perustuvaan suhteeseen, vailla vastuullisuutta ja vastavuoroisuutta tai huolehtimisen ja rakkauden tunnetta (Redvers et al. 2022). Siksi alkuperäiskansojen näkemystä *planetaarisesta terveydestä* ohjaa vahva ja kaikkia hyödyttävä ratkaisukeskeinen voima, jolla voidaan tukea Äiti Maan ja sen kaikkien elävien olentojen hyvinvointia. Kaikkeen ajatteluun ja toimintaan, myös ihmisen terveyden edistämiseen, on siksi tärkeää sisällyttää informaation ja tiedon lisäksi alkuperäiskansoille olennaista Äiti Maan sydämen viisautta. Vain näiden kautta voidaan ylläpitää rauhallista, hyvinvoivaa ja yhteistyökykyistä yhteisöä, mikä loisi perustan myös planeetan hyvinvoinnille. (Redvers et al. 2022)

Pohdinta

Kuten yllä olevista käsitteiden tarkastelusta ilmenee, keskittyy *yhteisen terveyden* käsite edelleen, erinäisistä yrityksistä huolimatta, muiden eläinten, ihmisen ja ekosysteemin rajapinnoilla tapahtuviin vuorovaikutuksiin sekä erityisesti uusiin ja endeemisiin zoonooseihin, antibiottiresistenssiin sekä elintarviketurvallisuuteen. Siihen verrattuna *planetaarisen terveyden* käsite on monipuolisempi, tarkastellen terveyttä suhteessa sekä ihmisen aiheuttamiin ympäristömuutoksiin että kokonaisuudessaan planeetan rajoihin (Taulukko 1). *Ekopsykologian* edustama laaja ihmisyyden näkökulma on puolestaan jäänyt jokseenkin irralliseksi valtavirran psykologiasta ja psykoterapiasta, jossa henkinen terveys osin suljetaan terapiasuhteen ulkopuolelle (Sievers 2016). Lopulta *planetaarisen hyvinvoinnin* käsite on kaikkia edellä mainittuja laajempi ja kattavampi, sillä siihen sisältyy pyrkimys tasapainoittaa myös muiden lajien, ei vain pelkästään ihmisen, itseisarvoiset sekä tunnistaa niiden laajemmat systeemitasoiset yhteydet toisiinsa (Taulukko 1). Tämä on selvä askel kohti moniäänisempää, kestävämpää tulevaisuuden rakentamista.

	Terveys/ hyvinvointikäsitys	Ihmisen suhde luontoon	Ihmistoiminnan yhteys luontoon	Historiaa
Yhteinen terveys	Sairaus- ja riskinäkökulma terveyteen, korostaa muista eläimistä ihmisiin tarttuvia tauteja	Ihminen yhteydessä toisiin eläimiin ja ympäristöön; yhteiset riskit	Valta-asema, Ihmistoiminta nähdään haitallisena muulle luonnolle	Tausta ihmis- ja eläinlääketieteissä, 90-luku
Planetaarinen terveys	Moniulotteinen, ihmisen terveydessä huomioidaan esim. fyysinen, mentaalinen ja sosiaalinen terveys	Ihminen riippuvainen ekosysteemeistä ja planeetan prosesseista, ihmisen toiminta lähtökohtaisesti haitallista muulle luonnolle	Valta-asema, Ihmistoiminta nähdään haitallisena muulle luonnolle	Lääketiedetaustainen, 2010-luku
Ekopsykologia	Mielenterveyden näkökulma, huomioi myös henkisen terveyden	Ihminen on osa luonnon kokonaisuutta	Merkityksellinen yhteydentunne, toiminnan positiivisia/negatiivisia vaikutuksia ei tarkastella	Länsimainen psykologia, 90-luku, juuret kauempana
Planetaarinen hyvinvointi	Tarveperustainen ihmisen ja muiden lajien hyvinvointikäsitys	Ihminen on osa luonnon kokonaisuutta	Ihmistoiminta neutraalia tai haitallista muulle luonnolle	Länsimainen kestävyysajattelu, 2020-luku
Alkuperäiskansojen kannanotto	Laaja Äiti Maan hyvinvointikäsitys	Ihminen osa luonnon kokonaisuutta	Ihminen ei valta-asemassa, Ihminen kuuluu luontoon, ihmisen vaikutukset muulle luonnolle myös positiivisia	Alkuperäiskansojen yhteistyö, 2020-luku, mutta juuret vuosituhansien takana

Taulukko 1. Terveyttä ja ympäristöä yhdistävät käsitteiden vertailua

Haluamme kuitenkin muistuttaa, että nämä kaikki käsitteet ovat lähtökohdiltaan länsimaiseen tieteen traditioon ja rationaaliseen ajatteluun perustuvia, ihmisiä muusta luonnosta jollain tapaa erottelevia. Niillä kaikilla on omat sovell(ut)uskohteensa, kunhan niiden sisältämät taustat ja rajoitteet tunnistetaan. Esimerkiksi terveydenhuollon arkityössä, *planetaarisen terveyden* ja *ekopsykologian* näkökulmat auttavat laajentamaan nykyistä terveystieteistä kohti planetaarisesti kestävämpää elämää. Ongelmaksi voi muodostua, jos terveyden ja ympäristön välisiä yhteyksiä tarkastellaan vain *yhteisen terveyden* näkökulmasta, ajatellen, että se kuvaa näitä yhteyksiä kokonaisvaltaisesti. Toisaalta vaikka *planetaarisen hyvinvoinnin* käsitteen kautta otetaan askel kohti alkuperäiskansojen lausuman mukaista näkökulmaa, siitä jää edelleen uupumaan käsitys ihmisen ja luonnon ykseydestä, eikä se varsinaisesti tunnista ihmisen positiivisia vaikutuksia muulle luonnolle. Tällöin kasvaa riski nähdä ihminen irrallaan suojeltavasta luonnosta, samalla ohittaen monien alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen oikeudet sekä jo havaitut epäonnistumiset luonnonsuojelussa (Haavisto et al. 2021).

Kestävyyskriisin kaltaisten kompleksisten ongelmien ratkaiseminen edellyttää ennen kaikkea systeemisiä, ekofokusoituneita ja verkostomaisia näkökulmia (Willamo et al. 2018). Tämä koskee myös tapoja sanoittaa planetaarista terveyttä. Siksi tarvitsemme käynnissä olevaan keskusteluun ja käsitevalikoimaan kipeästi myös alkuperäiskansojen sykliseen aikakäsitykseen ja kollektiiviseen, ei-rationaalisen tietoon perustuvia näkemyksiä, jossa ihmistoiminta nähdään olennaisena osana luonnon hyvinvointia tuottavassa ekosysteemissä. Tätä vastavuoroisuuden suhdetta ja ihmisen tarpeellisuutta muun luonnon hyvinvoinnille on kuvattu kansainvälisissä avauksissa (Kimmerer 2020; Redvers et al. 2022), mutta myös Suomessa luonnonsuojelun dekolonisaatioon liittyen (Haavisto et al. 2021).

Luonnonsuojelun ja terveyden edistämisen keskustelujen tarkastelu yhdessä olisi toivottavaa kestävä tulevaisuuden rakentamiselle ja diskurssin monimuotoistumisen takaamiseksi. Tähän keskusteluun olisi myös tulevaisuudentutkimuksella ja sen menetelmillä paljon annettavaa, esimerkiksi tuottamalla kerroksellisia analyyseja (CLA), jotka kuvaavat erilaisten diskurssien taustalla vaikuttavia näkökulmia, tietoperusteita, syvään juurtuneita perusolettamuksia ja eri käsitteiden välisiä suhteita (Inayatullah 2009). Koska monet näistä esittelemistämme käsitteistä eivät vielä ole yleistyneet arkikäytössä vaan ovat enimmäkseen käytössä filosofisen ja akateemisen keskustelun sekä poliittisen päätöksenteon tasoilla, olisi viimeistään nyt aika pohtia kriittisesti käytettävissä olevaa käsitteistöämme ja niihin kytkeytyviä narratiiveja. Lisäksi, kuten myös Rossi ja Helenius sekä Ketonen-Oksi omilla puheenvuoroissaan tässä numerossa tuovat esille, tarvitaan eri tieteenaloja ja toimijaryhmiä (esim. tutkijat, yritykset, kansalaiset) yhteen tuovia uusia menetelmiä ja toimintatapoja, jotta ihmisen ja luonnon ykseyden käsitystä edustavat ajatusmallit saisivat vahvemman jalansijan erilaisissa tulevaisuutta koskevissa skenaarioissa ja päätöksenteossa.

Lähteet

de León, E. A., A. Shriwise, G. Tomson, S. Morton, D. Simão Lemos et al. (2021): Beyond building back better: imagining a future for human and planetary health, *The Lancet Planetary Health* 5.11, e827-e839.

Gough I. (2017): Recomposing consumption: defining necessities for sustainable and equitable well-being, *Philos Trans A*. 375, 20160379.

Guzmán, C. A. F., A. A. Aguirre, B. Astle, E. Barros, B. Bayles, M. Chimbari, N. El-Abbadi, J. Evert et al. (2021): A framework to guide planetary health education, *Lancet Planet Health* (55), e253-e255.

Haavisto, O.-P., P. Korhonen & T. Kuronen (toim.)(2021): Luonnonsuojelun dekolonisaatio – Kohti kanssaelävää suojelua. Siemenpuun teemajulkaisu 8. Siemenpuu-säätiö ry, Helsinki. <https://www.siemenpuu.org/sites/default/files/siemenpuu_luonnonsuojelun_dekolonisaatio_mobiili-saavutettava-pdf_2021.pdf>.

Heinonen, O.-P. (2020): Tulevaisuuden valtaa tulevaisuusvalta. Tulevaisuuspäivä, 25.8.2022. <<https://tulevaisuuspaiva.fi/tulevaisuuden-valtaa-tulevaisuusvalta/>>

Hermann, C. & S. D. Edwards (2021): Practitioners' Experiences of the Influence of Bonsai Art on Health, *Int. J. Environ. Res. Public Health* 18, 2894.

Inayatullah, S. (2009): Causal Layered Analysis: An Integrative and Transformative Theory and Method. Teoksessa Glenn. J. & T. Gordon (toim.): *Futures Research Methodology, Version 3.0.* Washington D.C, The Millennium Project.

Joint Tripartite (FAO, OIE, WHO) & UNEP (2021): Tripartite and UNEP support OHHLEP's definition of "One Health". Joint Tripartite (FAO, OIE, WHO) and UNEP Statement 1.12.2021. Luettu 18.8.2022: <<https://www.who.int/news/item/01-12-2021-tripartite-and-unep-support-ohhlep-s-definition-of-one-health>>.

JYU.Wisdom community (2021): Planetary well-being, *Humanit. Soc. Sci. Commun.* 8, 258.

Kimmerer, R. W. (2020): *Braiding Sweetgrass - Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teachings of Plants.* Penguin Books, Lontoo. 390s. Alkuper. Milkweed Editions, 2013.

Mackenzie, J. S. & M. Jeggo (2019): The One Health Approach—Why Is It So Important?, *Trop. Med. Infect. Dis.* 4(2), 88.

Mayer, F. S. , C. M. Frantz, E. Bruehlman-Senecal & K. Dolliver (2009): Why is nature beneficial? The role of connectedness to nature, *Environment and behavior* 41(5), 607-643.

Meadows, D. (1999): *Leverage points – places to intervene in a system.* Donella Meadows Institute. Luettu 31.8.2022. <<http://www.donellameadows.org/archives/leverage-points-places-to-intervene-in-a-system/>>

Næss, A. (1997): Pinnallinen ja syvälinen, pitkän aikavälin ekologialiike. Teoksessa Oksanen, M. & M. Rauhala-Hayes (toim.), *Ympäristöfilosofia: Kirjoituksia ympäristönsuojelun eettisistä perusteista.* Gaudeamus. [Engl. alkuper.julkaisu 1973: *The shallow and the deep. Long-Range Ecology Movements: A Summary.*]

Redvers, N. (2021): The determinants of planetary health, *Lancet Planet Health* 5, e111–12.

Redvers, N., Y. Celidwen, C. Schultz, O. Horn, C. Githaiga, M. Vera, M. Perdrisat et al. (2022): The determinants of planetary health: an Indigenous consensus perspective, *Lancet Planet Health* 6, e156–63.

Redvers, N., B. M. Yellow, D. Quinn, T. Yunkaporta & K. Arabena (2020): Molecular Decolonization: An Indigenous Microcosm Perspective of Planetary Health, *Int. J. Environ. Res. Public Health* 17(12), 4586.

Rooman Klubi (2019): Planetary Emergency Plan - Securing a New Deal for People, Nature and Climate. The Club of Rome & The Potsdam Institute for Climate Impact Research. Luettu 5.2022. <https://clubofrome.org/wp-content/uploads/2020/02/PlanetaryEmergencyPlan_CoR-4.pdf>

Roszak, T. (1993): Awakening the Ecological Unconscious - Ecopsychology: Healing Our Alienation from the Rest of Creation, In Context, Exploring Our Interconnectedness Winter 1993, s. 48. Luettavissa: <<http://www.context.org/iclib/ic34/roszak/>>.

Roszak, T., M. E. Gomes & A. D. Kanner (toim.) (1995): Ecopsychology: Restoring the earth, healing the mind. Sierra Club Books.

Ruggeri, K., E. Garcia-Garzon, Á. Maguire, S. Matz & F. A. Huppert (2020): Well-being is more than happiness and life satisfaction: a multidimensional analysis of 21 countries, Health. Qual. Life. Outcomes 18, 192.

Sievers, P. (2016): Uskonnollisten ja hengellisten kysymysten käsittely suomalaisissa psykoterapioissa. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 89. Itä-Suomen yliopisto.

Soinnunmaa, P., R. Willamo, L. Helenius, C. Holmström, A. Kaikko & A. Nuotiomäki (2021): Voiko luonnosta tulla pois? Mikä on se luonto, johon olemme suhteessa. Teoksessa Haverinen, R., K. Mattila, A. Neuvonen, R. Saramäki & O. Sillanaukea (toim.): Ihminen osana elonkirjoa - Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella. Sitra muistio. 9.12.2021. <<https://www.sitra.fi/julkaisut/ihminen-osana-elonkirjoa>>.

Swinburn, B. A., V. I. Kraak, S. Allender, V. J. Atkins, P. I. Baker et al. (2019): The Global Syndemic of Obesity, Undernutrition, and Climate Change, The Lancet Commission report 393(10173), s. 791-846.

van Druten, V.P., E. A. Bartels, D. Van De Mheen, E. De Vries, A. P. M. Kerckhoffs & L. M. V. Nahar-van Venrooij (2022): Concepts of health in different contexts: A scoping review. BMC Health Services Research 22, art.389.

Whitmee, S., A. Haines, C. Beyrer, F. Boltz, A. G. Capon et al. (2015): Safeguarding human health in the Anthropocene epoch: Report of The Rockefeller Foundation–Lancet Commission on planetary health, Lancet 386(10007), s. 1973-2028.

Wikström, T. (2020): Studying Native North American Literature: Nature/Land Relationships and Native (Ojibwe) Ecologue in Louise Erdrich's Birchbark House Series. Väitöskirja. Humanistinen tdk, Helsingin yliopisto.

Willamo, R., L. Helenius, C. Holmström, L. Haapanen, V. Sandström et al. (2018): Learning how to understand complexity and deal with sustainability challenges – a framework for a comprehensive approach and its application in university education, Ecological modelling. Special issue on teaching systems and modelling 370, s. 1-13.

Zinsstag, J., E. Schelling, D. Waltner-Toews & M. Tanner (2011): From "one medicine" to "one health" and systemic approaches to health and well-being, Prev. Vet. Med. 101(3-4), s. 148-56.